

İSLAMOFOBİ, ZENOFOBİ ve İRKÇILIĞIN İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ

Bilal KARABULUT¹

ÖZET

İnsanoğlunun “öteki” olarak algıladığı kişi ve gruplara yönelik korku, nefret ve düşmanlık duyguları beslemesi tarihsel sürecin her döneminde var olan bir gerçekliktir. Bu tarz ayrımcılık içeren ötekileştirici duygular, içsel bir his olarak var olabilir. Burada sorun bu hissin somut eylemler ile dışa vurulması ve bunun sonucu öteki olarak görülen kişi ve kişi gruplarına yönelik insan hakları ihlalleri barındıran uygulamaların ortaya çıkmasıdır. Özellikle bu tarz duyguların İslamofobi, zenofobi ve ırkçılık gibi anlayışlarla sistematik hale gelmesi ise bu insan hakları ihlallerinin tepe noktası olarak kabul edilebilir. Bu kapsamda çalışmanın temel amacı İslamofobi, zenofobi ve ırkçılık olgularının birbirinden bağımsız yapılar olarak mı yoksa birbirini destekler nitelikteki benzer anlayışlar olarak mı kabul edilmesi gerektiği sorusuna cevap aramaktır. Çalışmanın temel varsayımı İslamofobi, zenofobi ve ırkçılık olgularının temelde benzer şekilde insanların zihnine yerleştirilen suni algılar olduğudur. İdeolojik ve siyasi amaçlarla bu üç olgunun öteki yaratmak ve bu düşman sayesinde belirli politik hedeflere ulaşmak adına özellikle siyasi elitler tarafından kurgulandığı çalışmanın bir diğer varsayımıdır. Bu bağlamda çalışmada temel olarak İslamofobi, zenofobi ve ırkçılık olguları, özellikle benzerlikleri üzerinden, karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Özellikle Batılı gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan İslamofobi, zenofobi ve ırkçılık eğilimleri somut pratikler üzerinden örneklendirilecek ve son yıllarda yaşanan olumsuz gelişmeler analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, Zenofobi, İrkçılık, Nefret Söylemi, İnsan Hakları.

A COMPARATIVE ANALYSIS of ISLAMOPHOBIA, XENOPHOBIA and RACISM in the CONTEXT of HUMAN RIGHTS

ABSTRACT

It is a reality that exists in every period of the historical process that human beings have feelings of fear, hatred and hostility towards people and

¹ Bilal Karabulut, Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, bilal.karabulut@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4751-6165.

groups that they perceive as other. This kind of discriminatory othering feelings may exist as an internal feeling. The problem here is that this feeling is expressed through concrete actions, and as a result, practices that contain human rights violations against individuals and groups of people who are seen as the other. In particular, the systematization of such feelings with understandings such as Islamophobia, xenophobia and racism can be considered as the peak of these human rights violations. In this context, the main purpose of the study is to seek an answer to the question of whether the phenomena of Islamophobia, xenophobia and racism should be accepted as independent structures or as similar understandings that support each other. The basic assumption of the study is that the phenomena of Islamophobia, xenophobia and racism are basically artificial perceptions placed in people's minds. Another assumption of the study is that these three phenomena are constructed by political elites in order to create the other for ideological and political purposes and to achieve certain political goals through this enemy. In this context, the facts of Islamophobia, xenophobia and racism will be analyzed comparatively, especially through their similarities. The tendencies of Islamophobia, xenophobia and racism, which have emerged especially in Western developed countries, will be exemplified through concrete practices and the negative developments in recent years will be analyzed.

Keywords: *Islamophobia, Xenophobia, Racism, Hate Speech, Human Rights.*

1. GİRİŞ

İnsanı merkeze alan ve “insanın değerli bir varlık” olduğu anlayışından hareket eden yaklaşım ve kuramlar tarihin her döneminde var olmuştur. İdealizm ve kozmopolitanizm bu kuramlar arasında öne çıkan iki önemli yaklaşımdır. Hümaniter (insancıl) ve normatif yönü ağır basan bu tür yaklaşımlar çoğu zaman bilim camiasında önemli bir yer edinmiş olsa da somut pratikler ve uygulamaların bu tarz yaklaşımları hayalî idealar (moralizm) olarak gölgelemişlerdir. İnsanı yani bireyi odak noktası olarak kabul eden yaklaşımlar, özellikle insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda uluslararası hukuka katkıda bulunmuşlardır. Söz konusu ‘insan’ olduğunda son derece göreceli ve belirsiz bir dizi hak, adalet ve eşitlik arayışı ortaya çıkmaktadır. Çünkü insan haklarının gelişmişlik düzeyi bireylere, toplumlara ve devletlere göre değişkenlik arz etmektedir. Bir ülkede insan hakları ihlali olarak görülen bir olay ya da olgu, bir başka ülkede hayatın olağan akışı içindeki sıradan bir olay ya da olgu olarak nitelendirilebilir.

Bu nedenle İslamofobi, zenofobi ve ırkçılık olguları temelde bir insan hakları sorunudur. Fakat bu sorunların en belirgin özelliği; zamana ve mekâna göre farklılaşması, diğer bir anlatımla kişiden kişiye ya da devletten devlete farklı algılamaları ihtiva etmesidir. Örneğin bir ülkede

kardeş ya da dost gibi görülen bir göçmen grubu, zaman içinde toplumsal, ekonomik ya da siyasi dinamiklerin değişmesi sonucu bir anda düşman olarak algılanmaya başlanabilir. Yine benzer şekilde farklı din gruplarının ya da mezheplerin barış içinde bir arada yaşadığı bir toplumda, bir anda çatışmalar ve düşmanlıklar ortaya çıkabilmektedir. Çalışmanın temel sorunsalı İslamofobi, zenofobi ve ırkçılığı ortaya çıkaran faktörlerin ve dinamiklerin kökenlerinin ne olduğudur.

Çalışmanın temel varsayımı ise bu üç olguya yüklenen anlamlar zamansal ve mekânsal olarak değişkenlik gösterse dahi, yine de İslamofobi, zenofobi ve ırkçılığın kökenleri ve nedenlerinin tüm dünyada benzer özelliklere sahip olduğudur. Bir toplumda herhangi bir sorun yokken bir olay ya da gelişme sonrası ‘bir anda ortaya çıktığı’ düşünülen İslamofobi, zenofobi ve ırkçılık eğilimlerinin temelinde farklı birikimlerin olduğu ve küçük bir kıvılcımla bu tarz eğilimlerin fitilinin ateşlendiği çalışmanın bir diğer önemli varsayımdır. Çalışmada metodolojik olarak karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılmakta olup; bu üç olgunun benzerlikleri ve farklılıkları karşılaştırmalı olarak ortaya konmaktadır.

Çalışmada bu üç olgunun aynı anda ele alınmasının temel sebebi İslamofobi, zenofobi ve ırkçılık eğilimlerinin benzer özellikler gösteren ve benzer kaynaklardan beslenen sorunlar olduğu varsayımdır. Bu üç olgu da temelinde bir “nefret suçudur” ve çalışmada nefret suçu olgusu bir şemsiye kavram olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir anlatımla bu üç sorunun ortaya çıkışında ‘kendini öteki üzerinden tanımlama’ (negatif kimlik inşası) doğrultusunda şekillenen bir ötekileştirme süreci bulunmaktadır. Hegel’in diyalektik tarih anlayışında olduğu gibi insanoğlu çoğu zaman öteki yani diyalektik anlamdaki karşıt kutup üzerinden kendini konumlandırma eğilimindedir. Ben/Sen, Biz/Onlar, Batılılar/Diğerleri (The West and the Rest) gibi kategorik ayrışmalar bir ikilem (dilemma) yaratmaktadır. Böylesi bir fasit daire içinde taraflar ötekine duydukları nefretten hareketle şiddet eylemlerine başvurmakta ve böylesi bir sarmal tüm insanlığa zarar vermektedir.

Ötekileştirme süreçleri rakiplerle rekabet etme şeklinde tezahür edebileceği gibi, rakiplerini yok etme şeklinde de ortaya çıkabilir. Birinci durumda hayatın olağan akışı içindeki bir mücadele söz konusu iken, ikinci durumda nefret, ayrımcılık ve insan hakları ihlallerini bünyesinde barındıran bir şiddet sarmalı ortaya çıkmaktadır. İslamofobi, zenofobi ve ırkçılığın büyük ölçüde ikinci kategoride konumlandırılan bir ötekileştirme ve nefret suçu olduğu söylenebilir. Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde İslamofobi, zenofobi ve ırkçılığın kavramsal ve kuramsal

yönü tarihsel bağlam içinde ele alınmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde İslamofobi, zenofobi ve ırkçılığın nedenleri ve sonuçları üzerinde değerlendirme yapılmaktadır. Nihai aşamada ise güncel ve somut pratikler üzerinden İslamofobi, zenofobi ve ırkçılığın gelecekte hangi yöne evrilebileceği ve bunun uluslararası ilişkilerdeki olası sonuçları analiz edilmektedir.

2. KAVRAMSAL ve KURAMSAL AÇIDAN İSLAMOFOBİ, ZENOFOBİ ve İRKÇILIK

“Fobi” kelimesi etimolojik olarak Yunanca kökenli *Phobos* kelimesinden gelmektedir. Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğü’ne göre “fobi”: Belirli nesnelere ya da durumlar karşısında duyulan olağan dışı güçlü korku veya yığılı durumdur (TDK Sözlük, 2021). Cambridge Sözlüğü’ne göre ise fobi; temelde bir kaygı bozukluğudur. Fobiler, duyulan aşırı endişe ve korku sonucunda bireylerin yaşantılarını olumsuz yönde etkileyen psikolojik bir hastalıktır. Bir diğer anlamına göre fobi; belirli bir durum ya da şeye karşı duyulan “aşırı” hoşlanmama veya “aşırı” korku durumudur. Bu durum büyük ölçüde temelsiz ve rasyonel olmayan bir tepkidir (Cambridge Dictionary, 2021). Webster Sözlüğü’ne göre de fobi; belirli bir nesneye, nesne sınıfına veya duruma karşı abartılı, genellikle açıklanamaz ve mantıksız bir korkudur (Merriam Webster, 2021). Bu tanımlardan anlaşılacağı üzere fobiler temelde; ‘olağan dışı’, ‘sübjektif’ ve ‘rasyonel olmayan’ kaygı ve korkulardan müteşekkil psikolojik sorunlardır. Burada somut bir tehdit karşısında duyulan ‘olağan’ bir korkudan veya kaygıdan ziyade, insan zihninde inşa edilmiş ‘suni’ bir vehimden bahsedilebilir. Bu nedenle fobiler, insanların zihin dünyasında bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde ‘inşa edilmiş’ kurgusal yapılardır.

Korkular, yakın tehditlere karşı güçlü yanıtlara izin veren hızlı ve uyarlanabilir tepkilerdir. Daha az uyarlanabilir fobiler, orantılı bir tehlikenin olmadığı durumlarda nesnelere veya durumlara karşı korkunun aşırı tezahürleridir. Korkunun faydası kabul edilse de fobilerin doğası tartışmalıdır (Coelho ve Purkis, 2009: 335). Korku veya fobilerin her zaman negatif bir içeriği yoktur. Hatta kimi durumlarda bireyleri ya da toplumları motive etmek adına korku ya da fobiler oldukça yararlı araçlar haline dönüşebilmektedir (Marks, 1969: 2). Bu nedenle Batılı ülkelerde aşırı sağ partilerin temsilcileri başta olmak üzere, kendi halklarına korku ve panik havası teneffüs ettirmek adına söylem geliştiren siyasilerin bir amacının de bu olduğu unutulmamalıdır. Diğer bir anlatımla yaratılan ‘suni düşmanlar’ üzerinden kendi meşruiyet zeminlerini güçlendirmek ve

halklarını motive etmek adına, siyasiler tarafından ötekileştirme süreçleri bilinçli bir şekilde yürütülen faaliyetlerdir.

Temelde karşı tarafa karşı duyulan korku ya da nefret gibi duygular nedeniyle ortaya çıkan fobiler şeklinde nitelendirilebilecek olan İslamofobi, zenofobi ve ırkçılık çalışmaları müstakil bir çalışma alanı değildir. Sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, ekonomi, teoloji, antropoloji, kültürel çalışmalar gibi sosyal bilimlerin çoğu alanında incelenen bu üç kavram disiplinler arası bir çalışma alanı olma özelliğine sahiptir (Solomos ve Back, 1996: 1). Bu üç kavramın çıkış noktası sayılabilecek olan ırkçılık çalışmaları Aydınlanma Dönemi'nde Avrupa'da başlamıştır. Antropoloji alanında ortaya çıkan ilk çalışmalar; insan türleri, biyolojik alt sistemler, biyolojik benzerlik ve farklılıklar gibi konuları içermektedir. Pozitivist bir anlayışla bilimsel bir çalışma alanı olarak doğan ırk çalışmaları, kısa bir dönem sonra sömürgecilik itici gücüyle ideolojik bir içeriğe sahip olmaya başlamıştır. Swede Linnaeus'un *Systema Nature* (1735) adlı eseri bu alanda kaleme alınan ilk çalışmalardan biridir. Linnaeus çalışmasında insan ırkını dörde ayırmaktaydı: Beyaz Avrupalılar, Koyu Tenli Asyalılar, Kırmızı Yüzlü Amerikalılar ve Siyah Tenli Afrikalılar. Bir diğer çalışma ise Alman antropolog Johann Friedrich Blumenbach tarafından yayınlanan *On The Natural Variety of Mankind* (1795) adlı çalışmadır. Blumenbach, Linnaeus'tan farklı olarak insan ırkını 5 farklı türe ayırarak tasnif etmekteydi. İlk dönem bu çalışmalar sonra ırk çalışmaları, hiyerarşik sınıflandırmalara doğru evrilmeye başlamış ve bilimsel çalışmalar ırk üstünlüğü iddiasında olan ideolojilere hizmet eder hale gelmeye başlamıştır (MacMaster, 2001: 12-13).

İrkçilik öncelikli olarak bir ideolojidir ve ahlaki olmayan bir ideoloji olduğu için insanların zihnindeki tezahürü oldukça olumsuzdur. Aşırı milliyetçi ideolojilerin saf (ari) ırka dayalı bir ulus kurma hedefleri doğrultusunda etnosentrik (ethnocentric) bir anlayışla ırkçılık eğilimleri doğabilmektedir. Saf ırka dayalı toplum hedefinin gerçekleştirilemeyeceği heterojen toplumlarda ise ırkçılık eğilimleri kültürel emperyalizmin eşlik ettiği bir 'üstün ırk' anlayışı ile birlikte ortaya çıkmaktadır (Miles ve Brown, 2003: 9-10). Tarihsel süreçte ırkçılık eğilimlerinin farklı varyasyonları farklı zamanlarda ve farklı coğrafyalarda uygulamaya konmuştur. Kimi zaman düşük yoğunluklu bir çatışma şeklinde ortaya çıkan ırkçılık eğilimleri kimi zaman da soykırıma kadar varabilen bir toplu cinnet haline dönüşebilmektedir.

İrkçilik temelde insanları etnik kimlikleri ya da ten renkleri nedeniyle dışlamak ya da aşağılamak üzerine kurulu bir ayrımcılıktır.

Özellikle Batılı beyazların, sömürgeci gelenekleri içinde insanlar arasında hiyerarşik ve kategorik bir ayrıma gitmeleri sonucu ortaya çıkan bir ötekileştirme sürecidir. Üstün ırk iddiaları zaman içinde etnik merkezli olmaktan çıkmış ve ekonomik, dini, sosyal ve kültürel öğeler de bu üstünlük iddiasının önemli yapı taşları olarak kabul edilmiştir (Grosfoguel, 2016: 10). Bu bağlamda özellikle son yıllarda (yeni) ırkçılık kavramı ortaya çıkmıştır. Yeni ırkçılığın geleneksel ırkçılıktan ayrıştığı en temel yönü; temelde etnik ayrımcılığa dayanmaması ve kültürel faktörlere odaklanmasıdır. Daha geniş yelpazede bir ötekileştirmenin sözcüğü olduğu yeni ırkçılığın bir diğer özelliği de temelde ırkçılık gibi görünmeyen söylem ve eylemleri içermesidir. Diğer bir anlatımla dolaylı yöntemler kullanmak yeni ırkçılığın en temel yönlerinden biridir (Sniderman, 1991: 423).

İrkçılığın politik bir araç olarak kullanılması ve somut pratikte 'sistemli' bir şekilde uygulanmasının başlangıcı olarak ise 1930'lu yıllarda Nazilerin Yahudilere karşı uygulamaları kabul edilmektedir. Saf/Üstün/Aryan ırk yaratma projesi olarak uygulanan bu politika, çoğulculuk karşıtı bir anlayış olarak başlayıp soykırıma kadar uzanan bir yelpazede icra edilmiştir. Aslında Yahudi karşıtlığı ya da düşmanlığı 1870'lerde Alman düşünür Wilhelm Marr tarafından kavramsallaştırılmıştı. Ancak Anti-semitizm şeklinde kavramsallaştırılan bu anlayış, Nazi politikaları ile ırkçılığın sistematik bir şekilde ilk kez uygulanmasıydı (Rattansi, 2020: 1-2). Bu çalışmada analiz edilen İslamofobi, zenofobi ve ırkçılık kavramlarının da Anti-semitizm ile yakın bir bağlantısı vardır. Zira Anti-semitizm bu üç kavramı da içeren bir muhtevaya sahiptir. Diğer bir anlatımla Anti-semitizm bir yandan ırkçı eğilimlerle beraber anılırken, diğer taraftan Yahudi düşmanlığı ve yabancı düşmanlığı olarak da anlaşılabilir. O nedenle Anti-semitizme benzer şekilde günümüzde de İslamofobi, zenofobi ve ırkçılık eğilimlerini birbirinden bağımsız düşünmemek gerekmektedir.

İrkçilik konusunda uluslararası alanda yankı bulan en önemli gelişmelerden biri Güney Afrika örneğidir. Bu ülkede uzun yıllar uygulanan ırkçılık eğilimleri ırk ayrımı (*Apartheid*) olarak anılmaktadır. Apartheid en genel anlamda ırksal ayrımcılık anlamına gelmektedir. En karakteristik özelliği bir ülke halkının çoğunluğunu oluşturmasına rağmen azınlık gibi kötü muameleye tabi tutulan geniş halk kitlelerini kapsamasıdır. Özellikle Afrika kıtasında sömürgecilik sonrası yaşanan bağımsızlık süreçlerinde (Dekolonizasyon) ortaya çıkmıştır. Fiji, Zimbabve ve Güney Afrika apartheid suçunun işlendiği ülkelere verilebilecek en net örneklerdir (Gorelick, 1986: 76). 10 Mayıs 1994'de

Nelson Mandela'nın Güney Afrika'nın seçilmiş ilk başkanı olmasıyla birlikte, bu ülkede yıllardır süregelen apartheid suçu da sonlandırılmış bulunuyordu. Yıllarca süren protestolar, anti-apartheid eylemleri, gözaltı ve hapisane baskısına direnen Güney Afrika halkı, Nelson Mandela'yla birlikte beyaz azınlığın bir nevi diktatörlüğüne son vermiştir (Klotz, 1995: 3). Apartheid ile mücadelenin simgesi olarak kabul edilen Mandela, aynı zamanda önemli bir barış sembolü olarak da kabul edilmektedir.

Etnik ve ırksal ayrımcılık konusunda çok sayıda akademik çalışma bulunmaktadır. Yine bu konularda gerek ulusal hukuk düzeyinde gerekse uluslararası hukuk düzeyinde çok sayıda belge, antlaşma ya da sözleşme bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde 1948 tarihli "Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkında Sözleşme" ve 1965 yılında imzalanan "Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme" bu konuda verilebilecek en önemli örneklerdir. Fakat söz konusu dini ayrımcılık olduğunda bu konuda hem akademik hem de hukuksal gelişmenin tam olarak sağlanamadığı söylenebilir. Bu nedenle dini ayrımcılık konusu, etnik ya da ırksal ayrımcılık konusunun gerisinde kalmıştır (Sheridan, 2006: 318).

İrkçilikle ilişkilendirilebilecek en önemli kavram zenofobidir. Kenneth Tafira'ya göre (Tafira, 2011: 114-121) zenofobi, temelde (yeni) ırkçılık olarak nitelendirilebilir. İrkçilik kelimesinin negatif anlamlarını örtme niyetiyle medyada bu kavram sıklıkla kullanılmaya başlandı. Özellikle göçmen karşıtlığını anlamlandırmak adına bilinçsizce kullanılan zenofobi terimi, temelde ırkçılıkla aynı mantığa sahiptir. David Theo Goldberg'e göre (Goldberg, 2002: 14-15) ırkçılık fiziksel ve biyolojik 'farklılıkları' temel alarak diğerleri/öteki olarak nitelendirilen birey ve gruplara yönelik olarak uygulanan ayrımcılıktır. Zenofobi ise 'benzer' fiziksel ve biyolojik özelliklere sahip olan, örneğin siyah tenli olan, birey ve gruplara yönelik olarak uygulanan ayrımcılıktır.

Zenofobi (*Xenophobia*) Yunanca kökenli bir kelimedir. "Xeno" kökü Yunanca anlamı yancılar olan Xenos'tan türetilmiştir. "Phobia" ise korku anlamına gelen *Phobos* kelimesinden gelmektedir (Bordeau, 2010: 4). Bu iki kelime birleşince, zenofobi en genel anlamda; farklı özelliklere sahip ve bu nedenle yabancı olarak nitelendirilen birey ve gruplara yönelik olarak duyulan korku ve nefrettir. Kavram ilk kez, 1901 yılında, Anatole France tarafından, *Monsieur Bergeret a Paris* adlı eserde kullanılmıştır. Burada kavram Anti-semitizm bağlamında ele alınmıştır (Taras, 2012: 140). Günümüzde ise zenofobi büyük ölçüde ırkçılıkla birlikte anılmaktadır. Zenofobi ile sıklıkla karıştırılan bir kavram olan

ırkçılıkta temel olan bir ırkın diğerlerinden üstün olduğu iddiasıdır. Zenofobide ise üstünlük iddiasından ziyade yabancı olarak nitelenen diğerlerine karşı korku veya nefret duygusu taşıma söz konusudur. Fakat bu iki kavram aralarındaki bu ince nüansa rağmen birbirleri ile iç içe geçmiştir. Diğer bir anlatımla kendi ırkını diğerinden üstün gören biri, diğeri olarak adlandırdığı kişi veya gruba karşı yabancı düşmanlığı da hissedebilmektedir (Bordeau, 2010: 4).

Zenofobinin kökenine yani nedenlerine bakıldığında en genel biçimde özetlenecek olursa; öteki olarak nitelenen birey ya da gruplara yönelik bir ‘önyargı’ olduğu söylenebilir. Bu önyargı psikolojik, sosyolojik, ekonomik veya siyasi nedenlerle ortaya çıkabilir. Fakat zenofobinin beslendiği üç ana damar vardır. Bunlar: göçmen karşıtlığı, ırkçı ideolojiler ve aşırı sağ söylem ve eylemlerdir (Taras, 2012: 77). Zenofobinin bilişsel düzeyde analiz edilmesi gerektiğini savunan Jens Rydgren’e göre sorunun temelinde bilgi eksikliği ya da hatalı/yanlış bilgi edinimi sonucu bilinç düzeyinde ortaya çıkan bir yanılsama vardır. Birkaç eksik ya da hatalı bilgidен sonra öteki olarak kodlanan kişi gruplarına karşı önyargı oluşmakta ve bu önyargının sonradan değişmesi oldukça zor olmaktadır (Rydgren, 2004: 142-143). Francis B. Nyamnjoh’a göre (Nyamnjoh, 2006: 5) ise küreselleşme süreciyle birlikte zenofobiyle özdeşleşen kölelik, apartheid, sömürgecilik, terörizm, soykırım terimleri yerini az gelişmişlik, göçmenlik, refah talebi, gelir uçurumu gibi terimlere bırakmıştır. Bu nedenle temelde nefret ve korku üzerine kurulu olan geleneksel zenofobi eğilimleri, artık günümüzde temelde bir “refah paylaşımı sorununa” dönüşen ekonomik tabanlı bir ayrışma ve rekabettir.

Batılıların ötekileştirme eğilimleri uzun yüzyıllardır var olan bir gerçekliktir. Afrika’nın ‘siyah’ ve ‘köle’ halkları ehlileştirilmeleri gereken varlıklar, Türkler başta olmak üzere doğunun savaşçı topluluklarını da ‘vahşi barbarlar’ algılayan bu zihniyet, her zaman kendini öteki üzerinden konumlandırma eğiliminde olmuştur (Saeed, 2007: 447). Batı’nın aydınlanma felsefesi ile rasyonel değerlere sahip medeniyetini temsil eden ‘beyaz’, ‘medeni’ ve ‘Hıristiyan’ toplumu ve modernizmin gerisinde kalmış diğerleri algısı uzun yıllardır Batı’daki en önemli düşünce geleneğidir. Oryantalizm ve modernizm ideolojisinin beslediği bu Batılı düşünce geleneği, diğerleri olarak görülen birey ve toplumlara yönelik her türlü ayrımcılığın önünü açmaktadır. Batılı ülkeler özelinde değerlendirildiğinde, zenofobi eğilimlerinin kökeninde bu tarz üstünlük iddialarına dayanan ırkçılık ya da aşırı milliyetçi eğilimler olduğu için burada sıfır toplamı bir oyun söz konusudur. Diğer bir

anlatımla ırksal üstünlük iddialarına dayanan yabancı düşmanlığında bir tarafın mutlak kazancı diğerinin mutlak kaybına dönüşmektedir. Burada ilgili devlette ulus-devlet inşa sürecinin hangi temeller üzerine kurulu olduğu önem kazanmaktadır (Harris, 2002: 184). Geniş bir perspektif içinde etnik ya da dini farklılıkları da kapsayıcı bir anlayış söz konusu ise bu devlette zenofobi eğilimi oldukça azdır. Fakat aynı devlette, ulus-devlet inşa süreci ötekileştirme üzerine kurulu ise böylesi bir iklimde zenofobi eğilimleri güç kazanmaktadır.

İrkçılık ve zenofobi ile çok benzer bir mantığa sahip olan bir diğer olgu ise “İslamofobi”dir. İslâm karşıtlığının ideolojisi olarak nitelendirilebilecek İslamofobinin tarihi, daha İslâm’ın doğduğu ilk yıllara kadar götürülebilir. İslam’ın doğuşuyla birlikte Mekkeli müşrikler ile diğer Paganlar, Yahudiler ve Hıristiyanlar, mevcut siyasi ekonomik, sosyal statülerin kendileri aleyhine değişeceğinden endişe etmişler ve İslam’ı bir düşman olarak algılamışlardır (Bodur, 2017: 73). Tarihsel süreçte İslam karşıtlığı hem İslam medeniyetinin içsel çatışma unsurlarından biri olmuş hem de özellikle Batı medeniyetiyle arasındaki en önemli sorunlardan biri olagelmıştır.

İslamofobi kavramı ise ilk kez Fransız ressam Etienne Dinet’in, 1918 yılında yayınlanan bir kitabında kullanılmıştır. Kavramın günümüzdeki anlamı içinde kullanılması ise çok daha yakın bir dönemdedir (Green, 2019: 9). İngiltere merkezli ırkçılık karşıtı bir düşünce kuruluşu olan Runnymede Trust’ın, 1997 yılında, Gordon Conway’in başkanlığında bir komisyon tarafından hazırlanan *Islamophobia: A Challenge For Us All (İslamofobi: Hepimiz İçin Bir Tehdit)* adlı rapora göre İslamofobi kavramı ilk kez, 1991 yılında, ABD’de periyodik olarak yayınlanan bir dergide kullanılmıştır. Kavramın Oxford Sözlüğü’ne girişi ise 1997 yılına tekabül etmektedir. Runnymede Trust’ın 1997 hazırladığı rapora göre İslamofobi; kavramsal olarak zenofobi ile yakın bir anlamsal içeriğe sahiptir ve en genel anlamda Müslümanlardan hoşlanmama, korkma ya da nefret etme bağlamında kullanılmaktadır. Rapora göre İslamofobi temeli olmayan, suni bir düşmanlıktır. Müslümanlara yönelik ayrımcılık ve ötekileştirme içeren bir nefret söylemidir (Conway ve Richardson, 1997).

İslamofobi aslında geçmişte Edward Said’in yeniden inşa etmiş olduğu ‘Oryantalizm’ kavramının güncelleştirilmiş bir versiyonudur. Said, 1970’lerin sonunda yaptığı çalışmada Batı’nın İslam’a yönelik olumsuz, kalıplaşmış ve mantıktan öte duygusal reflekslere dayanan ön yargılarını oryantalizm kavramsallaştırmasıyla ortaya koymaktaydı. 1990’lara gelindiğinde ise oryantalizm yerine İslamofobiye bırakmıştır.

Runnymede Trust'un raporundan sonra İngiltere, Fransa, ABD gibi ülkelerin yanı sıra BM ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası örgütlerde de İslamofobi terimi sıklıkla kullanılır hale gelmiştir (Bleich, 2011: 1582). Zaman içinde Batı'da yükselmeye başlayan İslamofobi eğilimlerinin kökenlerine bakıldığında, böylesi bir korku taşıyan birey ya da toplumların çok ciddi ve temelsiz bazı korkulara sahip olduğu görülmektedir. Böylesi bir yanlış algılamının şekillenmesindeki temel gerekçeler şu şekilde ortaya konabilir:

- İslam dini monolitik bir kültürdür ve toplumsal gerçeklere karşı acımasız bir yapıya sahiptir.
- İslam dininin diğer din ve kültürlerle taban tabana zıt bir anlayışı var.
- İslam kültürü Batılı değerlerin aşağısındadır. Tarih boyunca barbarlığa, işgale ve şiddete eğilimli olmuştur.
- İslam inancı terör gruplarına ve toplumdaki genel şiddet eğilimine destek vermektedir.
- İslam inancının politik alana yansımaları Siyasal İslamcı partileri doğurmuştur ve onlarda şiddet eğilimidir (Alshammari, 2013: 177).

Bu gerekçeler tersine çevrildiğinde çok rahatlıkla Hıristiyan fobisine dönüştürülebilir. Sömürgecilik, işgal, emperyalizm, teröre destek gibi olgularla Batının tarihsel süreçte Doğulu toplumlar üzerinde giriştiği kanlı eylemler düşünüldüğünde, yukarıdaki maddeler Hıristiyan fobisi için de çok anlamlı hale gelebilir. Buradaki sorun şiddet üretenlerin kendilerini masum görme hastalığıdır. Hangi inanış, hangi etnik yapı ya da hangi toplum olursa olsun insanoğlu kendi ürettiği şiddete meşru gözüyle bakarken kendisine yönelik şiddeti, şiddetin tek kaynağı olarak görme eğilimindedir. Böylesi bir marazi algı hemen hemen tüm toplumlara sirayet etmiştir. Bu nedenle İslamofobiyi, Apartheid benzeri ırk ayrımcılığı hastalığının dini alandaki izdüşümü olarak görmek gerekmektedir.

11 Eylül saldırıları sonrası, ABD başta olmak üzere, hemen her Batı ülkesinde İslamofobi eğilimleri artmaya başlamıştır. Bu endişe verici eğilim BM'nin çeşitli platformlarında dillendirilmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda İslamofobinin ırkçılık veya Anti-semitizm benzeri bir nefret suçu olduğu ve bu nedenle BM'de bu konunun da hukuksal bir zemine oturtulması gerektiği yönündeki fikirler sıklıkla dile getirilmeye başlandı. Şimdiye dek BM'nin resmi bir İslamofobi tanımı yapmadığı ve

dolayısıyla bu sorunu uluslararası hukukun bir parçası haline getirmediği bilinmektedir (Allen, 2016: 17):

İslamofobi yalnızca Müslümanlardan nefret etmek veya korkmakla ilişkilendirilemez. İslamofobinin önemli bir diğer yönü de İslam karşıtlığıdır (Sayyid, 2014: 14). Runnymede Trust'ın raporunda de vurgulandığı gibi, İslamofobi Batılı ülkelerde zaten yüzyıllardır var olan bir düşüncedir. Fakat özellikle son 20 yılda İslamofobi daha da belirginleşmiş, daha radikal ve daha tehlikeli boyutlara ulaşmıştır (Barın, 2014). İslam karşıtlığı üzerinden kendi anlayışına meşruiyet kazandırma eğiliminde olan çok sayıda unsur vardır. Diğer bir anlatımla kendi dini inançlarını savunmak isteyen Hıristiyanlar, Yahudiler veya Budistler ya da ateizm, deizm gibi görüşleri ileri sürenler, İslam karşıtı söylemler üzerinden kendi görüşlerini ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Burada aslında yaşam biçimi ya da düşünüş şekli noktasında bir rekabet ve hatta çatışma söz konusudur. Bu rekabette karşı tarafın kötü yanlarını ortaya koymak adına çoğu zaman kara propaganda yapılmakta ve yaratılan bilgi kirliliği ile İslamofobi güçlendirilmektedir.

Batı'nın sömürgeci geleneği nedeniyle yıllarca Batılıların şiddetine maruz kalan Müslümanlar, 11 Eylül saldırılarının büyük etkisiyle bir anda kendilerini şiddet uygulayan düşman konumunda buldular. Yüzyıllardır şiddetin temel kaynağı olan Batılılar mağdur, Müslümanlar ise barbar konumuna getirilerek, adeta rol değişimine gittiler. Batılılar için en önemli ulusal güvenlik tehdidi olarak ilan edilen bu düşman unsur, zaman içinde Sovyetlerin temsil ettiği komünist düşmanın yerine ikame edilmeye çalışıldı (Afshar vd., 2005: 262). Diğer bir anlatımla 11 Eylül saldırıları Batı dünyasının kimi unsurları için bulunmaz bir fırsat sundu ve Batı yeni düşmanını/ötekini İslamofobi üzerinden inşa etmeye başladı. Batı dünyası içinde İslamofobi söylemlerinin kimi gruplarca benimsendiği, kimi gruplarca ise bu söylemlerin karşılık bulmadığı söylenebilir. Ülkeden ülkeye, bireyden bireye değişkenlik gösteren böylesi bir algılama farklılığı olsa da geleneksel Batılı düşünme sistematiği içinde ötekileştirmenin önemli bir gelenek olduğu söylenebilir. Hegel'in diyalektik tarih anlayışının derin bir iz bıraktığı bu düşünsel sistem, kendini hep öteki karşısında konumlandırma gayreti içinde olmuştur. Batı ve Ötekiler (*The West and the Rest*) şeklinde sıklıkla sloganlaştırılan bu anlayışın, günümüzde diğerleri olarak konumlandırmaya çalıştığı düşmanın çok net bir biçimde Müslümanlar olduğu söylenebilir.

İslamofobinin bir diğer kaynağı da Batı dünyasının modernist ideolojinin doğal bir sonucu olarak kendini her zaman 'merkezde'

konumlandırmasıdır. Sömürgeci/Kolonyal geçmişin bir uzantısı olarak Beyaz/Siyah ırk ayrımcılığı bu kendini merkez, diğerlerini çevre olarak görme eğiliminin bir tezahürüdür (Miglono, 2006: 20). Ten rengi ve taşınan kan gibi üstünlük iddiaları Batı'nın geleneksel ırkçılık anlayışını ortaya koyan bakış açılarıdır. Benzer şekilde Hıristiyanlığı merkez olarak kabul edip, diğer tüm inanışları dışlamak da bu geleneğin bir ürünüdür. Bu nedenle Batı'da var olan İslamofobi, zenofobi, Irkçılık gibi nefret eğilimlerinin kökeni, bu temelsiz "üstünlük" iddiasında gizlidir.

Batılı ülkelerde İslamofobi eğilimlerinin son yıllarda yükselişe geçmesinin bir diğer önemli nedeni Avrupa ve ABD'de Müslüman nüfusun her geçen gün artmasıdır. Gerek Batılı ülkelerde yerleşik Müslüman halkın nüfus artışının göreceli yüksekliği, gerekse giderek artan düzensiz göç dalgaları bu sorunu tetiklemektedir. Avrupa'ya yönelik düzensiz göç dalgasının büyük ölçüde Müslüman ülkelere kaynaklandığı ve bunun Avrupa'da yabancı düşmanlığı veya İslam karşıtlığı üzerine kurulu siyasi söylemlere taban kazandırdığı görülmektedir. Müslümanların gittikleri ülkelerde dini ve kültürel haklarını savunmaları ve dinlerini yaşama talepleri ise karşı tarafın nefret söylemlerini besleyen bir olgudur (Helbling, 2012: 3).

İslamofobi iki farklı düzlemde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi İslamofobinin düşünce, algı ve söylem düzeyinde şekillenmesidir. İkincisi ise İslamofobinin politika, şiddet ve eylem düzeyinde vücut bulmasıdır (Sheehi, 2011: 3). İki düzlem arasında bağlantı olmakla birlikte aralarında önemli farklılıklar da bulunmaktadır. Her şeyden önce eyleme dökülmemiş fikirler tam anlamıyla suç teşkil etmez. Diğer bir anlatımla söylem düzeyindeki İslamofobik olgular, eyleme dönüştürülmedikleri için daha masum kabul edilebilir. İkinci bir bakış açısına göre ise düşünce ve algı düzeyinde inşa edilen İslamofobik kalıpların, eylem öncesi hazırlık safhası olarak görülmesidir. Bu nedenle somut pratiğe henüz geçmediği için İslamofobik söylemlerin masum sayılması ya da ifade özgürlüğü içinde değerlendirilmesi doğru değildir.

Günümüzde Batı dünyasında İslamofobik söylemlerin öne sürdüğü en temel argümanlardan biri; Müslümanların terörü bir araç olarak kullanarak, Batılı ülkelere saldırdığıdır. Müslümanlık ile terörizmi madalyonun birbirini tamamlayan iki yüzü gibi gösterme eğilimi DEAŞ gibi terör örgütlerinin Avrupa'da yaptıkları saldırılar ile temellendirilmeye çalışılmaktadır. Fakat unutulmamalıdır ki Ortadoğu merkezli bu tarz terör örgütlerinin çoğunun temeli Soğuk Savaş dönemindeki ABD-SSCB rekabetinden kaynaklanmaktadır. Özellikle 1970'li yıllarda dönemin ABD dış işleri bakanı Henry Kissenger'ın ve

1980’li yıllarda dönemin ABD başkanı Ronald Reagan’ın Yeşil Kuşak, İlimli İslam gibi projeler adı altında radikal İslami akımları desteklediği bilinmektedir (Semati, 2010: 259-260). Sovyetler ise özellikle sol eğilimli Marksist akımları desteklemiştir. Bu iki devletin terörü bir araç olarak kullanmaya başlamasıyla birlikte İslam dünyasında yer alan radikal dini akımlar da zaman içinde güçlenmiş ve terörizmin bir parçası haline dönüşmüştür. Diğer bir anlatımla İslam dini ile terörizmi özdeşleştirirken buzdanın görünür kısmına odaklanılmakta ve sorunun kökeninde ABD başta olmak üzere terörü bir araç olarak kullanan ülkeler göz ardı edilmektedir. Bugün Afganistan’da Taliban güçlü bir unsur ise; bu güce ulaşmasında ABD’nin de büyük bir payı olduğu gerçeği buna örnek gösterilebilir.

Tek bir İslamofobi fenomeninden ziyade İslamofobilerden oluşan çok boyutlu bir olgular kümesinden bahsedilebilir. İslamofobi tek bir varyantı olan genel-geçer bir olgu olmaktan ziyade hem zamansal hem de mekânsal olarak değişkenlik gösteren bir yapısal özelliğe sahiptir. O nedenle İslamofobi kimi zaman başka bir dine karşı duyulan nefret iken, kimi zamansa ırkçılık formunda ortaya çıkmaktadır (Garner ve Selod, 2014: 3). Yine benzer şekilde kimi zaman zenofobi ile örtüşen İslamofobi kimi zamanda ayrımcılık olarak gün yüzüne çıkabilmektedir. Böylesine kompleks yapıya sahip bir kavram analiz edilirken duruma göre (*case by case*) konu ele alınmalı ve ilgili konunun kendine has yapısal özelliklerine dikkat edilmelidir. ABD, Almanya veya Türkiye gibi farklı özelliklere sahip ülkelerdeki İslamofobik eğilimler değerlendirilirken bu ülkelerin kendilerine özgü sosyolojik, siyasi ya da tarihsel yapıları göz önünde bulundurulmalıdır.

Bir bireyin ya da topluluğun Müslümanlardan nefret etmesi sonucu ortaya çıkan İslamofobik eylem ve söylemlerle, İslamofobinin devletin karar alıcıları tarafından ideolojik veya politik nedenlerle inşa edilerek araçsallaştırılması arasında da oldukça önemli bir farklılık vardır. Birinci durumda İslamofobi eğilimindeki bir birey çok farklı nedenlerle ve genellikle kişisel deneyimleri sonucu Müslümanlardan nefret etmektedir. İkinci durum da birinci durumun nedeni olabilir. Fakat ikinci durumda, yani İslamofobinin kolektif bir bilinç oluşturma gayesiyle politize edilmesi çok daha vahim sonuçlar doğurabilecek bir yapıdadır. Zira burada artık Müslümanlar öteki/düşman kategorisine sokulmakta ve bir ‘ulusal güvenlik tehdidi’ olarak kabul edilmektedir (Beydoun, 2016: 114). O nedenle İslamofobinin politik olarak araçsallaştırılması ve bunun sonucunda geniş halk kitlelerince benimsenmesi sorunun en önemli yönü olarak ortaya konabilir.

Batı'daki İslam dünyasına yönelik olumsuz algının bazı temel bileşenleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki İslam ülkelerinin modernizmin gerisinde kalmış olması ve dolayısıyla demokrasi ve sekülerlik bağlamında Batı'nın standartlarını yakalayamamasıdır. Bunun doğal bir sonucu olarak İslam ülkelerinde totaliter rejimler güçlenmiş, insan hakları ve özgürlükler noktasında önemli sıkıntılar ortaya çıkmıştır. İkinci olarak İslam kültürü ve özellikle Cihat anlayışı dini radikalizmi tetiklemekte ve aşırı İslamcılarının terörü bir araç olarak kullanmasının önünü açmaktadır. İslami fanatizm ile modern Batılı değerler örtüşmemekte ve bu durum iki tarafı birbirinden gittikçe uzaklaştırmaktadır (Kundnani, 2014: 55-56). Batılı ülkelerde yaygın olan bu İslam dünyası algısı büyük çoğunlukla önyargılara dayansa bile, yine de böylesi bir algının oluşmasında İslam dünyasının da yanlışlarının olduğu kabul edilmelidir. Çoğu İslam ülkesinde var olan anti-demokratik yönetimler, yaygın insan hakları ihlalleri, fanatik dincilerin şiddet eylemleri gibi unsurlar Batı'da geçmişten beri var olan bu olumsuz İslam algısını güçlendirmektedir. Batılı ülkelerde İslamofobiyi siyasal bir araç olarak kullanan siyasetçiler için tezlerini güçlendirecek oldukça fazla sayıda örneklem ortaya çıkmaktadır.

3. İSLAMOFOBİ, ZENOFOBİ ve İRKÇILIĞA YÖNELİK GÜNCEL ALGILARIN İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA ANALİZİ

1. İslamofobi, zenofobi ve ırkçılık kaynaklı sorunlar uluslararası ilişkiler alanındaki temel çatışma ve kriz alanlarından biri haline gelmiştir. Bu üç sorun alanında üretilen söylemler ve ortaya çıkan yanlış uygulamalar ise temelde bir insan hakları ihlalidir. Bu nedenle İslamofobi, zenofobi ve ırkçılık sorunlarını anlamak ve anlamlandırmak adına, bu üç olguyu yakından ilişkili oldukları insan hakları bağlamında analiz etmek gerekmektedir. İnsan hakları tarihin erken dönemlerinden itibaren önemi fark edilen ve tarihsel süreçte tedricen gelişen bir alandır. Özellikle 15. ve 16. yüzyıldan itibaren Hint, Çin, Hıristiyan ve İslam medeniyetlerinde kendi toplumsal, siyasi, tarihsel, kültürel ve dini kodlarına paralel olarak insan haklarına ilişkin düzenlemelere gidilmiştir. Fakat insan hakları konusundaki asıl önemli gelişmelerin Roma Katolizmine karşı Batı'da gelişen Reform ve Rönesans hareketleri döneminde yaşandığı görülmektedir. Seküler bir evrensellik üzerine kurulu 17. ve 18. yüzyıl Aydınlanma Dönemi insan hakları konusunda zihinsel, hukuksal, siyasi ve kurumsal yapıların en temel özelliklerinin şekillendiği bir zaman aralığıdır. Hemen her devlet ya da halkın belli ölçüde katkı sağladığı insan hakları olgusu esas olarak Batı merkezli bir

bakış açısı çerçevesinde şekillenmiştir (Ishay, 2004: 64-65). Fakat gerek Batı’da olsun gerekse diğer devletlerde insan hakları konusu hiçbir zaman belirli bir grubun görüşü içine hapsolmemiştir. Literatüre bakıldığında Hz. Muhammed ve Hz. İsa gibi peygamberlerin Martin Luther King ve Gandhi gibi dini ve siyasi liderlerin insan hakları aktivisti olarak kabul edildiği, kimi zaman normal bir bireyin, kimi zaman bürokratların insan haklarının gelişimine katkı sağladığı görülmektedir. Bu nedenle insan hakları; düşünürlerin, aktivistlerin, dini ya da toplumsal liderlerin, akademisyenlerin ve bireylerin katkı sağladığı, insanoğlunun belki de en geniş katılımlı olarak dâhil olduğu bir olgudur (Cmiel, 2004: 119-120).

2. 20. yüzyılda ise BM’yle birlikte insan haklarına ilişkin düzenlemelerin ciddi bir hukuksal koruma altına alındığı görülmektedir. BM başta olmak üzere insan hakları ihlallerini soruşturan, inceleyen, yargılan ve müeyyide uygulayan çok sayıda kurumsal yapılanma ortaya çıkmıştır. Günümüzde devletlerin kendi vatandaşları üzerinde mutlak egemenlikleri söz konusu değildir. İnsan hakları başta olmak üzere uluslararası rejimlerin gelişmesi bireyleri ve grupları da güvence altına almıştır. BM haricinde Avrupa Konseyi’ne göre de günümüzde en etkili uluslararası rejim, insan haklarıdır. Avrupa Konseyi bünyesinde kurulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin ulus-üstü yetki, yargılama ve müeyyide uygulama gücü insan hakları konusundaki uluslararası rejimin ne denli gelişmiş olduğunun en somut göstergesidir (Moravcsik, 2000: 217-218). Fakat Avrupa merkezli bu yapılanma lokaldır ve BM’nin insan hakları konusunda yaptırım uygulayabilmesinin önü açık değildir.

3. BM’nin insan hakları alanında ortaya koyduğu en önemli belgeler ise 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, 1976’da yürürlüğe giren ve İkiz Sözleşmeler olarak anılan Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’dir. Bu üç belge insan hakları konusundaki en temel belgelerdir. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi bugüne değin 360 dile çevrilerek, dünyada en fazla çevirisi yapılan metin olma özelliğine sahiptir (Ba, 2009: 20). Günümüzde de çoğu ülkenin iç hukuk kurallarına adapte ettiği bu üç belge, insan hakları konusundaki temel uluslararası belgeler olma özelliğini korumaktadır.

4. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insanlık tarihinin en coşkulu ve idealist metni olarak düşünülebilir. Evrenselliği en yüksek olan uluslararası metinlerden biri olmasına karşı, farklı devlet ya da halkların bu bildiriye bakışlarında farklılıklar göze çarpmaktadır. Ekonomik ve sosyal ayrımcılığa gerektiği gibi yer verilmediğini savunanlar olduğu gibi ailenin korunmasına ilişkin düzenlemeleri benimsemeyenler de vardır.

Yine çoğu aktör bildiride yer alan hakların hemen hepsinin açıkça tanımlanmadığı ve bu nedenle 'göreceli' olduğu kanısındadır. Ve son olarak yapılan en büyük eleştirilerden biri metnin Batı emperyalizmin bir aracı olduğu ve Batı'nın özellikle kültürel hegemonyasına hizmet ettiği yönündedir (Glendon, 1998: 1154). İnsan hakları söz konusu olduğunda ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerin, kendi ülkelerindeki veya diğer ülkelerde Batının müdahalesi sonucu ortaya çıkan insan hakları ihlallerine sessiz kalması ama Çin ve Rusya gibi diğer Batı dışı ülkelerin insan hakları ihlalleri konusunda barış güvercinine dönüşmesi bunun en somut göstergesidir. İslamofobi, zenofobi ve ırkçılık söz konusu olduğunda da insan haklarına yönelik bu 'göreceli' ve 'tarafli' bakış açısı devam etmektedir.

5. Temelde insan hakları ihlalleri olarak nitelendirilebilecek olan İslamofobi, zenofobi ve ırkçılığın pek çok nedeni olabilir. Sosyal statü ve kimlik kaybı korkusu, sosyal refahtan alınan payın düşme endişesi, tarihsel tecrübelerin getirdiği korkular, ulusal bütünlüğün bozulacağı düşüncesi, aidiyet hissini yoğunluğu/aşırı sahiplenme, yetersiz bilgi edinimi, önyargılar, empati yoksunluğu, üstünlük iddiası vb. pek çok nedenle bu üç ayrımcılık içeren eğilim ortaya çıkabilir (Solomon ve Kosaka, 2013: 5). Bunların yanı sıra İslamofobi, zenofobi veya ırkçılığa maruz kalan kitle, bu durumun önünü kendi davranışları ile de açmış olabilir. Örneğin bir ülkede göçmenler şiddet içeren olaylara karışıyor, ekonomide ucuz işgücü olarak haksız rekabet yaratıyorsa, çevreyi kirletiyor ya da zarar veriyorsa, içinde bulunduğu toplumun dini ya da kültürel değerlerine saygısızlık ediyorsa, böylesi eylemler de ilgili ülkedeki yabancı düşmanlığı eğilimlerini arttırabilmektedir (Yahushko, 2009: 37).

6. Zikredilen bu nedenler her ülke ya da toplum için geçerli değildir. Bu nedenle herhangi bir konu ele alınırken ilgili ülke veya toplumların nefret eğilimleri kendine özgü koşulları içinde değerlendirilmelidir. Örneğin Almanya'da ortaya çıkan ayrımcı eğilimlerin daha çok misafir işçilere yönelik olduğu söylenebilir. Benzer şekilde Belçika'da Türklere ya da Yunanlılara yönelik ayrımcı eğilimlerde de benzer bir durum söz konusudur. Fakat İsrail'de ülkedeki Arap işçilerin ya da siyah tenli Etiyopyalı Yahudilerin dışlanması çok farklı sebepleri vardır (Pedahzur ve Yishai, 1999: 101). Ayrıca kendisinin Anti-semitizm nedeniyle uzun yıllar ayrımcılığa maruz kaldığını savunan İsrail halkının, benzer bir davranışı Filistin halkına uygulaması oldukça ironik bir durumdur. Sonuç olarak bir ülke ve toplum, diğer ülke ve toplumlardan farklı ya da benzer nedenlerle ayrımcılık yapabilir.

7. Bir ülke içindeki zenofobi ya da ırkçılık eğilimleri zaman içinde değişebilir. Amerikan toplumunda siyah karşıtı (*anti-black*) ayrımcılık uzun yıllar önemli bir toplumsal sorun olmuştur. Bu sorun zaman içinde büyük ölçüde çözülmüş ve günümüz Amerikan toplumunda münferit olaylar olmakla birlikte siyah karşıtı eğilimler azalmıştır (Kim ve Sundstrom, 2014: 36-37). Yine ABD’de Asyalı karşıtı (*anti-Asian*) veya *Hispanophobia* olarak adlandırılan İspanyol karşıtı (*anti-Spanish*) eğilimler vardır. Bu iki eğilimin siyah karşıtlığının önüne geçtiği söylenebilir. 11 Eylül sonrası dönemde ise İslam karşıtı (*anti-Islam*) eğilimler tüm diğer ayrımcılıkların önüne geçmiş ve İslamofobi ABD’deki en önemli ayrımcılık haline gelmiştir.

8. İslamofobi, zenofobi ve ırkçılık olgularının son yıllarda daha fazla gündemde olmasının ve bu tarz eğilimlerin özellikle Batılı ülkelerde artmış olmasının küreselleşme sürecinin ivme kazanmasıyla birlikte göç dalgalarının da artmış olmasıyla önemli bir bağlantısı vardır (Bordeau, 2010: 6). Bu düzensiz dalgalarının da etkisiyle İslamofobi, zenofobi ve ırkçılık eğilimleri bir ülke içindeki ırkçı, aşırı sağcı, göçmen karşıtı, din ya da İslam karşıtı, yabancı düşmanı gibi farklı kategorik grupları aynı çatı altında bir araya getirebilmektedir. Irkçı, zenofobik veya İslam karşıtı söylemler üzerinden farklı dünya görüşüne sahip olan bu grupları bir araya gelebilmekte ve ortak bir siyasi tavır sergileyebilmektedir (Shryock, 2010: 2). Temelde aynı kaynaktan beslendikleri için, ötekine duyulan öfke ve nefret, aslında başka ortak noktaları olmayan bu insanları, aynı zeminde buluşturmaktadır.

9. Küreselleşme süreci Batılı ülkeler başta olmak dünyanın farklı coğrafyalarında İslamofobi, zenofobi ve ırkçılığın artmasının en önemli sebeplerinden biridir. Küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı teknolojik devrim nedeniyle, sosyal medya başta olmak üzere bilgi kanalları oldukça artmıştır. Farklı toplumların yaşam standartlarından haberdar olan yoksul kitleler, böylesi bir refahtan pay alma güdüsüyle ülkelerinden bu varsıl bölgelere akın akın göç etmektedirler. Bir de yaşanan istikrarsızlık, iç savaş, kuraklık ya da doğal felaket gibi yıkımlar bu göç dalgalarını tetikledikçe, tarihin en önemli ve en geniş çaplı insan mobilizasyonlarından biri son on yılda ortaya çıkmıştır. Böylesi bir düzensiz göç dalgası, göçmenlerin hedefindeki gelişmiş ülkelerdeki yerleşik halkı huzursuz etmekte ve sonuçta aşırı sağ ve milliyetçi siyasi yapıların İslamofobi, zenofobi ve ırkçılık içeren söylemleri bu halk kitlelerinde karşılık bulmaktadır (Kersting, 2009: 7).

4. SONUÇ

Soğuk Savaş döneminde ABD-SSCB, Doğu Bloku-Batı Bloku veya kapitalizm-komünizm şeklinde vücut bulan rekabet ya da düşmanlık, ötekileştirilen üzerinden yürütülen bir siyasi ve ideolojik savaştı. Daha çok psikolojik bir savaş olarak yürütülen bu mücadele 1990'lı yıllar başında SSCB'nin yıkılması ve Doğu Blokunun dağılması sonucu nihayete ermiştir. ABD'nin tek hegemon güç olarak kaldığı bu yeni sisteme dönemin ABD Başkanı Bush tarafından "Yeni Dünya Düzeni" adı verilmiştir. Bu yeni sistemin hangi yöne evrileceği noktasında ise çok sayıda akademik veya siyasi görüş ortaya atılmıştır. Bu görüşlerden biri kapitalizmin sosyalist ideoloji karşısındaki kesin ve mutlak galibiyetini ilan eden Francis Fukuyama imzalı Tarihin Sonu yaklaşımıydı. Başarısız devletler, şer eksenini gibi kavramsallaştırılan ABD'nin öteki arayışı Samuel Huntington'ın ortaya koyduğu Medeniyetler Çatışması (1995) benzeri yaklaşımlarla ötekileştirme eğilimlerini güçlendirmiştir. En nihayetinde 11 Eylül Saldırıları ile ABD ve Batı dünyasının geneli öteki/düşman olarak İslam dünyasını terazinin diğer kefesine koymuştur. 11 Eylül Saldırıları ve akademik camiadaki Medeniyetler Çatışması benzeri yaklaşımların yanı sıra, Batı dünyası başta olmak üzere, dünya genelinde aşırı sağ eğilimlerin son yıllarda yükseliş eğilimi içinde olması da İslamofobi, zenofobi ve ırkçılık eğilimlerini güçlendirmiştir.

Bunların yanı sıra küreselleşme sürecinin İslamofobi, zenofobi ve ırkçılık eğilimlerini güçlendiren bir diğer unsur olduğu bir gerçektir. Küreselleşme sürecinde insanların bilgiye ulaşımının kolaylaşması sonucu, yoksul insanlar Batı'daki refahtan pay alabilmek adına ülkelerini terk etmektedirler. Ayrıca ülkelerinde yaşanan siyasi sorunlar, çevresel şartlar ve sosyo-ekonomik yetersizlikler düzensiz göç hareketlerini arttırmıştır. Yine küreselleşmenin bir sonucu olarak ulaşım ve haberleşme alanında yaşanan teknolojik gelişmeler de bu kitlesel insan mobilizasyonunu hızlandırmıştır.

Bu kapsamda hem Batı'nın yeni düşman arayışı hem de küreselleşme süreciyle birlikte yaşanan değişimlerin İslamofobi, zenofobi ve ırkçılık eğilimlerini güçlendiren en önemli faktörler olduğu sonucuna ulaşılabilir. Batı dışı gelişmiş ülkelerde de İslamofobi, zenofobi ve ırkçılık eğilimleri artmakta olup bu sorunun gelişmiş ülkelerin hemen hemen tamamında yaşandığı söylenebilir. Tarihsel, ekonomik, sosyolojik nedenlerin temelini oluşturduğu ötekileştirici ve ayrımcı bu tarz yaklaşımları körükleyen ve sorunu alevlendiren ise siyasi elitlerin bu tarz söylemler üzerinden kazanç elde etme arzudur. Bu durum ise sorunu

'korku' olmaktan çıkarıp 'düşmanlık' kalıbına sokmaktadır. Siyasi aktörler tarafından söylemler aracılığıyla inşa edilmekte olan bu suni ötekileştirme ve ayrımcılık politikaları her geçen gün daha fazla tabanda karşılık bulmaktadır. Korkunun düşmanlığa evrildiği bu süreç çok ciddi insan hakları sorunlarını da beraberinde getirmektedir.

Bu nedenle İslamofobi, zenofobi ve ırkçılık eğilimlerini yalnızca karşı tarafa duyulan bir 'korku hissi' olarak nitelendirmek oldukça indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Günümüzde korku hissinden daha çok, öteki algısı üzerine inşa edilmiş bir 'düşmanlık hissi' ve bunun somut pratiği olarak 'nefret söylemi ve suçları' ile birlikte bu üç ötekileştirici ve ayrımcı eğilimin yeni bir form kazandığı söylenebilir. Bu kapsamda "İslamofobi yerine Anti-İslam/İslam Düşmanlığı", "Zenofobi yerine de Anti-Yabancı/Yabancı Düşmanlığı" ve "İrkçılık yerine İrk Düşmanlığı" benzeri söylemler tercih edilerek bu üç kavramın içi daha anlamlı bir şekilde doldurulabilir. Küreselleşme süreciyle birlikte düzensiz göç dalgalarının artması beklenen bir durumdur. Bu öngörünün doğal bir sonucu olarak İslamofobi, zenofobi ve ırkçılık eğilimlerinin giderek artan oranda uluslararası ilişkilerdeki en önemli sorun alanlarından biri olacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Afshar, H., Aitken, R. ve Franks, M. (2005). "Feminisms, Islamophobia and Identities". *Political Studies*, 53(1), 262-283.
- Allen, C. (2016). *Islamophobia*. London: Routledge.
- Alshammari, D. (2013). "Islamophobia". *International Journal of Humanities and Social Science*. 3(15), 177-180.
- Ba, A.D. (2009). "The Impact of the Universal Declaration of Human Rights on the Study of History". *History and Theory*, 48, 20.
- Barın, H. (2014), Runnymede Trust Raporları Bağlamında İslamofobi, [https://www.setav.org/runnymede-trust-raporlari-baglaminda-islamofobi/\(04.06.2022\)](https://www.setav.org/runnymede-trust-raporlari-baglaminda-islamofobi/(04.06.2022)).
- Beydoun, K.A. (2016). "Islamophobia: Toward A Legal Definition And Framework". *Columbia Law Review*, 116(1), 108-125.
- Bleich, E. (2011). "What Is Islamophobia and How Much Is There? Theorizing and Measuring an Emerging Comparative Concept". *American Behavioral Scientist*, 55(12), 1581-1600.

- Bodur, H. E. (2017). “Batı’da İslâm Karşıtlığının İcat Edilmiş Dili Olarak İslamofobi-Çatışmacı Sosyolojik Perspektif”, *İlahiyat Akademi*, 6(1), 69-86.
- Bordeau, J. (2010). *Xenophobia: The Violence of Fear and Hate*. New York: The Rosen Publishing.
- Cambridge Dictionary. (2021).
<https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6z%C3%BCk/ingilizce/phobia> (17.04.2021).
- Cmiel, K. (2004). “The Recent History of Human Rights”. *American Historical Review*, 109(1), 119-120.
- Coelho, C.M. ve Purkis, H. (2009). “The Origins of Specific Phobias: Influential Theories and Current Perspectives”. *Review of General Psychology*, 13(4), 335-348.
- Conway, G. ve Richardson, R. (1997). *Islamophobia: A Challenge For Us All*. Report of the Runnymede Trust Commission on British Muslims and Islamophobia.
<https://www.runnymedetrust.org/companies/17/74/Islamophobia-A-Challenge-for-Us-All.html> (18.08.2021).
- Garner, S. ve Selod, S. (2014). “The Racialization of Muslims: Empirical Studies of Islamophobia”. *Critical Sociology*, 41(1), 1-11.
- Glendon, M.A. (1998). “Knowing the Universal Declaration of Human Rights”. *Notre Dame Law Review*, 73(5), 1153-1190.
- Goldberg, D.T. (2002). *The Racial State*, Malden: Blackwell Publishers.
- Gorelick, R.E. (1986). “Apartheid and Colonialism”. *Comparative and International Law Journal of Southern Africa*, 19(1), 70-84.
- Green, T.H. (2019). *The Fear of Islam, Second Edition: An Introduction to Islamophobia in the West*. Minneapolis: Fortress Press.
- Grosfoguel, R. (2016), “What is Racism?”. *Journal of World-System Research*, 22(1), 10-15.
- Harris, B. (2002). *Xenophobia: A new pathology for a new South Africa?*. *Psychopathology and Social Prejudice*. (Ed. D. Hook ve G. Eagle). Cape Town: University of Cape Town Press.
- Helbling, M. (2012). *Islamophobia in the West*. *Islamophobia in the West: Measuring and Explaining Individual Attitudes*, (Ed. M. Helbling). New York: Routledge.

- Ishay, M.R. (2004). *The History of Human Rights: From Ancient Times to the Globalization Era*. California: University of California Press.
- Kim, D.H. ve Sundstrom, R.R. (2014). "Xenophobia and Racism". *Critical Philosophy of Race*, 2(1), 21-45.
- Klotz, A. (1995). *Norms in International Relations -The Struggle against Apartheid-*. New York: Cornell University Press.
- Kundnani, A. (2014), *The Muslims are Coming!: Islamophobia, Extremism, and the Domestic War on Terror*. London: Verso Publishing.
- MacMaster, N. (2001). *Racism in Europe: 1870-2000*. New York: Palgrave Macmillan.
- Marks, I.M. (1969). *Fears and Phobias*. New York: Academic Press.
- Merriam Webster. (2021).
<https://www.merriam-webster.com/dictionary/phobia>
(17.04.2021).
- Miglono, W.D. (2006). "The (Re) Configuration of the Racial Imperial/Colonial Matrix". *Human Architecture*, 5(1), 13-28.
- Miles, R. ve Brown, M. (2003). *Racism*. London: Routledge.
- Moravcsik, A. (2000). "The Origins of Human Rights Regimes: Democratic Delegation in Postwar Europe". *International Organization*, 54(2), 217-218.
- Norbert, K. (2009). "New Nationalism and Xenophobia in Africa -A New Inclination?". *Africa Spectrum*, 44(1), 7-18.
- Nyamnjohs, F.B. (2006). *Insiders and Outsiders: Citizenship and Xenophobia in Contemporary Southern Africa*. London: Zed Books.
- Pedahzur, A. Ve Yishai, Y. (1999), "Hatred by Hated People: Xenophobia in Israel". *Studies in Conflict & Terrorism*, 22(2), 10-117.
- Rattansi, A. (2020). *Racism: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Rydgren, J. (2004). "The Logic of Xenophobia". *Rationality and Society*. 16(2), 123-148.

- Saeed, A. (2007), "Media, Racism and Islamophobia: The Representation of Islam and Muslims in the Media". *Sociology Compass*, 1(2), 443-462.
- Sayyid, S. (2014). "A Measure of Islamophobia". *Islamophobia Studies Journal*, 2(1), 10-25.
- Semati, M. (2010). "Islamophobia, Culture and Race In The Age Of Empire". *Cultural Studies*, 24(2), 256-275.
- Sheehi, S. (2011). *Islamophobia: The Ideological Campaign Against Muslims*, Atlanta: Clarity Press.
- Sheridan, L. (2006). "Islamophobia Pre- and Post-September 11th, 2001". *Journal of Interpersonal Violence*, 21(3), 317-336.
- Shryock, A. (2010). *Islamophobia/Islamophilia: Beyond the Politics of Enemy and Friend*. Indiana: Indiana University Press.
- Sniderman, P.M., Piazza, T., Tetlock, P.E. ve Kendrick, A. (1991). "The New Racism". *American Journal of Political Science*, 35(2), 423-447.
- Solomon, H. ve Kosaka, H. (2013). "Xenophobia in South Africa: Reflections, Narratives and Recommendations". *Southern African Peace and Security Studies*, 2(2), 5-30.
- Solomos, J. Ve Back, L. (1996). *Racism and Society*. New York: Palgrave Macmillan.
- Tafira, K. (2011). "Is Xenophobia Racism?". *Anthropology Southern Africa*, 34(3-4), 114-121.
- TDK. (2021). <https://sozluk.gov.tr/> (16.04.2021).
- Taras, R. (2012). *Xenophobia and Islamophobia in Europe*. Edinburg: Edinburg University Press.
- Yakushko, O. (2009). "Xenophobia: Understanding the Roots and Consequences of Negative Attitudes toward Immigrants". *The Counseling Psychologist*, 37(1), 36-66.